

SZABÓ ISTVÁN

DRÁMÁK SORSA

A *Színház* folyóirat fél évszázados történetét végigkísérte drámák megjelenése. Ha hiányoznak évek, hónapok, azt a körülmények magyarázzák: 1990 előtt elsősorban a politikai viszonyok, utána pedig az anyagi nehézségek. Úgy tűnik, hogy az 1968–1971 közötti kezdeti évek után 1979-től válik egyértelmű céllá az új darabok népszerűsítése. Egészen 2011-ig a lapból kivethető dráma-mellékletek segítették a színházi műhelyeket a darabválasztásban, 2013-tól pedig e platform az internetre került.

A 20. század elején az üzleti színház általánossá válásával a kurrens művek iránti kereslet egyszerre jelentkezett a színházak és a közönség oldaláról, amire az egyik hatékony válasz az volt, hogy a legnépszerűbb hetilap, a *Színházi Élet* közölni kezdte a darabok szövegét. Ezek a darabok így maradtak fenn, hiszen a legtöbb esetben fel sem merült kötetbe szerkesztésük, kiadásuk. A II. világháború után, de különösen a szocializmus időszakában két tendencia érvényesült: a politikai szándéknak megfelelően a hivatalos könyvkiadásban javultak a megjelenés lehetőségei, a technika, a sokszorosítás fejlődése pedig lehetővé tette, hogy a Szerzői Jogvédő Hivatal, a színházi műhelyek, a Színházi Intézet úgynevezett „belső kiadványokat” állítsanak elő. Mindez természetesen kizárólag a politika kontrollja mellett történhetett. A legális szakmai fórumon, a *Színház* folyóiratban biztosított megjelenés lehetősége ezzel együtt motivációt jelentett az írók számára. Bár nem garantálta a drámák bemutatását, a publikálás a szerző presztízsét növelte, a színházak és az érdeklődő szakmai közönség tájékozódását segítette. A lap dráma-mellékletéből önálló kiadvány lett: bár kinyomtatása költséges volt, ennek fedezetét 1990-ig az állami támogatás biztosította. A rendszerváltás után bizonytalanra vált a folyóiratok finanszírozása, és a már bevált-elvárt misszió folytatása. Az anyagi nehézségekre a *Színház* is a kulturális lapokhoz hasonlóan válaszolt: létszámleépítéssel, a honoráriumok „visszafogásával”, a terjedelem csökkentésével. Kézenfekvő megoldásként egy-egy szám kimaradt, a nyomtatott melléklet pedig végül 2011-ben megszűnt.

Az internet elterjedésével a sajtó egész szerkezete átalakult, a napilapok, a folyóiratok logikájára működő honlapok sora jelent meg a világhálón. Az is helyet kért az új felületen, aki nem adta fel a nyomtatott formátumot. Így volt ez a *Színház* esetében is: a *szinhaz.net* némi késéssel reprodukálta a havilapot, de ma már emellett önálló entitásként is működik, bár az ilyen lapok jellegéből adódóan nem követi a nyomdai úton előállított termékre jellemző periodicitást. A szűk terjedelmi kapacitás így szinte végtelenné tágult. A szerkesztőség – nagyon helyesen – a drámák esetében továbbra is ragaszkodott a havi rendszerességhez. Az új helyzet kialakulásában

szintén fontos tartalmi vonatkozás, hogy a drámaszövegek egy része egyedi alkalmi színpadi szöveg, más műfajú művek adaptációja, olykor időben is változó improvizáció, gyakran szerző nélküli kollektív alkotás. Ezek nem illenek a korábbi irodalomközpontú logikába, és bár további előadások színházi alapanyagaként ritkán funkcionálnak, dokumentált megmaradásuk mégsem kizárólag a színházi emlékezet szempontjából fontos.

A jelzett három korszakot hiba volna egységesen kezelni, vagy azokból azonos szempontok szerint következtetéseket levonni. Látni fogjuk, hogy az első periódus gyökeresen különbözik a későbbi gyakorlattól – ennek alaposabb elemzésére nem is vállalkozunk. Bár az 1979-től napjainkig tartó időszak viszonylag egységes, de mivel a megjelent darabok utóéletére is vetünk egy pillantást, a 2014 utáni internetes megjelenés szereplői még kellő távlat híján nem ítéletelők meg ebből a szempontból. Igazán érdekes ezért a történelmi katalizmákat is magába foglaló 1979 és 2011 közé eső 32 év-folyam vizsgálata lehet. Kellő tisztelettel gondolva a magyar színházművészet érdekében tett erőfeszítésre (és a félreértéseket elkerülendő) leszögezzük: nem érdeméről szólunk, nem bírálunk, nem általánosítunk, hanem tényeket sorolunk, és néha igyekvő mértéktartással véleményünknek is hangot adunk. Az adathalmaz többféle közelítést és többféle metszetet kínál, de egy pillanatig sem gondoljuk, hogy valamilyen reprezentatív mintáról lenne szó, amelyet bármilyen állítás bizonyítására használhatnánk. A kiadott drámák kiválasztásának motivációit sem kutatjuk.

*

1968 decemberében, a második számban megjelent **Eörsi István *Hordók*** című groteszk játékának első része. Ha az egész darabot egyszerre közölték volna, a szöveg az akkor még kisalakú folyóirat felét megtöltötte volna. A lap 1970-ben a mai formátumra tért át, amitől a helyzet nem sokat javult: egy dráma kb. a kiadvány egyharmadát foglalta el. Nem véletlen, hogy ebben az első időszakban gyakran egyfelvonásosokkal próbálkoztak: 1968-tól 1970-ig összesen tizenkét aktuális be-

mutató szövegekönvívét reprodukálták, de gyorsan belátták, hogy erre így sem a szakmának, sem az érdeklődő közönségnek nincs szüksége. A külföldi darabok kiválasztásánál is mérvadónak bizonyult a terjedelmi korlát, bár a szerzők köre egyáltalán nem volt érdektelen. A közléseknek a műsorra nem volt igazán hatásuk: Arrabal, Handke csak a nyolcvanas években, Jean-Claude van Itallie még akkor sem jutott el magyarországi kőszínházakba. A fordítók a szerzőt bemutató értelmező írással vezették be a műveket, ezt a formát általános gyakorlattá tette a szerkesztőség.

1971 és 1978 között, amikor már nemcsak értekezések születtek a magyar dráma helyzetéről, de egy sor izgalmas hazai kortárs bemutatóra is sor került, és a rendezői színház fogalma körül élénk vita alakult ki, nem jelent meg drámaszöveg a *Színházban*. A növekvő példányszámban sokszorosított drámák szorgalmas olvasói és megítélői a különböző hivatalokban, apparátusokban ülő munkatársak voltak.

Az 1979. januári „nyitódarab” Maróti Lajos *Közéletrajz* című „esettanulmánya” volt – aminek főhőse egy munkásigazgató –, az utolsó nyomtatott drámamelléklet 2011-ben Garaczi László *Ovibrader (Péniszmonológok)* című színházi játéka. A két szöveget egy világ választja el egymástól, de talán azt is mondhatjuk, hogy közéjük egy egész világ szorult. A *Közéletrajz*, ami a szegedi bemutatóval egy időben került nyomtatásba, nem lett kapós, több bemutatót nem jegyzett fel belőle a színháztörténet. Garaczi darabját 2010 novemberében egy alkalmi társulat mutatta be, az előadás feltűnést keltett, a szöveg két hónappal később megjelent a drámamellékletben – a többi néma csend. A két időpont nagyon messze van egymástól, a hasonlóság mégis szembeötlő. Először vegyük számba az egzakt tényeket.

Harminckét év alatt 362 drámamelléklet látott napvilágot (néhány alkalommal nem drámaszöveg került a mellékletbe). Ezek körülbelül egyötöde (22%) külföldi szerző műve. A külföldiek listáján többségében klasszikus darabokat látunk, ám közülük a tizenegy új Shakespeare-fordítást azért érdemes külön is kiemelni, mert ezek az egyetemes magyar kultúrát gazdagító szövegek színházak megrendelésére születtek. És még mielőtt elvesznénk a számok tengerében, megjegyezzük, hogy a szerzők, címek kategorizálása nem egyszerű. Egy műnek több szerzője is lehet, egy drámamellékletben több mű is megjelenhet, az adaptációknál a szerzőség nem mindig egyértelmű stb.

A magyar szerzők névsora impozáns. 115 szerzőt, társ-szerzőt számoltunk össze. Nevükhöz 266 darab cím rendelhető. Negyvennyolcan vannak, akiket egyszer ért az a megtiszteltetés, hogy művük megjelenhetett ezen a fórumon. Ami azt jelenti, hogy a közölt szerzők 60%-a kettő vagy több darabban van jelen. A listavezetők – anélkül, hogy ebből túlzott következtetéseket vonnánk le – név szerint a következők: **Eörsi István**, *Forgách András*, *Garaczi László*, *Gosztonyi János*, *Kárpáti Péter*, *Kiss Csaba*, *Márton László*, *Nagy András*, *Németh Ákos*, *Spiró György*, *Szilágyi Andor*. Nekik legalább 5-5 darabjuk jelent meg 1979 és 2011 között. Lévn az életkor átléphetetlen adottság, a pályakezdés pedig sokszor szerencse kérdése, dőlt betűvel azokat emeltük ki, akik a mellékletben 1989-ben vagy utána jelentek meg először. A névsor persze a szerkesztők értékrendjéről is mond valamit, de kirívó elfogultságra nem látunk példát. A publikációk, mint említettük, természetesen automatikusan nem eredményeztek színházi bemutatót. A negyvennyolc egyszer megjelent szerző közül huszonnyolc csak a kinyomtatott szövegekönvívnek örülhettek, színházi bemutató máig sem követte művüket, de a

többi dráma színházi sorsa is igen eltérő. Kiss Csabának szinte minden darabja azonnal bemutatásra került, hiszen legtöbbször rendezőjük is ő maga volt. Gosztonyi János éppen ellenkezőleg: termékeny író volt, de drámáinak bemutatására nem nagyon mutatkozott igény. A legtöbb megjelent és színre állított darabban Spiró György büszkélkedhet, ám még nála sem jellemző, hogy a sikeres premerek után a színházak sorba álltak volna a játsszási jogokért.

Elgondolkodtató, sokak szerint egyenesen rejtély, hogy a magyar színházi gyakorlatból miért esett ki az a hagyomány, amely szerint a fővárosi kortárs drámát érdemes gyorsan bemutatni vidéken is. Bármilyen kicsik is a távolságok, nehezen elképzelhető, hogy egy sikeres előadásért tömegesen Budapestre utaznának az érdeklődők. A példák sokasága azt mutatja, hogy a helyzet a rendszerváltozás után sem változott: a vidéki színházak csak zenés művek esetében „engedtek a nézői nyomásnak”, ilyen kivételek a *Padlás* vagy a *Légy jó mindhalálig*. A nyitottság szép példájaként említhetjük viszont a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházat (nyilván a Nyílt Fórum rendezvényének is köszönhetően, amely onnan indult), a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházat, valamint 1990 után néhány határon túli magyar színházat. Ezek a műhelyek gyakran választottak a drámamelléklet kínálatából.

A *Csirkefej* mint mélyebb társadalmi mondandót hordozó dráma még a rendszerváltást megelőző szabadosabb légkörben sem lett „sláger”, pedig a műsortervekre akkor már nem kellett az APB engedélyező pecsétje. Az 1986-os bemutató után csak

Varga Zoltán és Vajda László a *Csirkefejben*, Katona József Színház, 1986. október 17. Fotó: Ikladi László

a pécsi Harmadik Színházban mutatkozott iránta érdeklődés 1988-ban, aztán Békéscsabán és Debrecenben tűzték műsorra 1989-ben, a 90-es években pedig a határon túl tarolt a dráma: Kolozsvár, Szatmárnémeti, később Szabadka és Marosvásárhely, végül Komárom lett ennek a fura diadalútnak egy-egy állomása. Spiró másik sikeres darabja a *Prah* 2006-ból: a Radnóti színházi premiért követő öt évben nyolc bemutatót ért meg, ebből hármat a határon túl. Kiss Csaba hiába keltett feltűnést saját maga rendezte darabjaival, a *De mi lett nővel?* lett az egyetlen üdítő kivétel, amelyre aztán több rendező is lecsapott, ebben az esetben szintén nagyrészt a határon túl.

A fiatalabb generáció tagjai közül Egressy Zoltán két darabja bizonyult a legkapósabbnak: a *Portugál*, valamint a *Sóska, sültkrumpli*. Sikerükhöz a drámamellékletben való megjelenés nagyban hozzájárult, de talán az sem mellékes, hogy kevés szereplős darabokról van szó.

Ha az eddigiek alapján az olvasónak strigulázni lenne kedve, akkor megnyugtatóan közöljük, hogy Békés Pál, Hamvai Kornél, Háy János, Kárpáti Péter, Tasnádi István négy-négy darabban van jelen a vizsgált időszakban. Hasonlóan jó nevű szerzők, bár kisebb gyakorisággal, előfordulnak még. Füst Milánnak két darabja jelent meg, Molnár Ferenc pedig egy alkalommal került a kínálatba: előbbiből az 1985-ben publikált *Máli néni* rendszerváltás utáni vitathatatlan sikere feledteti a *A néma barát* rövid életű vígszínházi epizódját, de a Molnár

Ferenc színművét, *A császárt övező* tartós érdektelenséget nem menti semmi.

A *szinhaz.net* honlap első drámaközlése Borbély Szilárd *Szól a kakas* című színműve volt 2013 szeptemberében. A dátum két évig a drámaszöveg címlapján szerepelt, utána már csak a drámajegyzék rögzíti a feltöltés időpontját. Öt év alatt 54 nyomtatott lapszám jelent meg, ez alatt a netes lista 50 alkalommal frissült új darabbal. Ezek a számok nagyjából havi megjelenési gyakoriságot mutatnak, ha nem is követik a print hó eleji periodicitását.

Tizenkét darab szerzője külföldi, a szövegek nagyjából fele új mű, a többi új fordítás. A mostani szerzők közül Gianina Cărbunariu, Miro Gavran, Laila Ripoll két-két drámát jegyeznek.

A 40 magyar darab mögött 25 új szerzőt találunk, de több olyan is akad, amelyet ketten írtak. A sok új név mellett örömlátni Egressy Zoltán, Kiss Csaba vagy Kárpáti Péter aktivitását. Utóbbi három közléssel van jelen, és ezek mind valamilyen adaptációk. A magyar művek negyede amúgy is feldolgozás, drámáé vagy más irodalmi alapanyagé.

Bizonyára nem szándék kérdése, hanem az anyagi helyzet következménye, hogy a drámaszövegeket már nem kísérik hosszabb tanulmányok, legfeljebb rövid előszó. Pedig az ajánló a szerzőnek megtiszteltetés, az érdeklődő olvasónak pedig orientáció. Érdemes ragaszkodni hozzá.

HIRDETÉS

Előfizetés a Színház folyóiratra

Egy évre 5900 forint

Előfizetés módja:

banki utalással K&H Bank

Bankszámlaszám:**10402166-21624669-00000000**

Tulajdonos: Színház Alapítvány

A megjegyzés rovatba kérjük beírni az előfizető nevét és pontos címét, ahova a folyóiratot postázzuk. 2019-ben 10 szám megjelentetését tervezzük.

szinhazalapitvany@gmail.com